

УДК. 321.01(477)

В. С. Микольченко

ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

В статье рассматривается понятие «гражданская культура» и необходимость ее формирования в украинском обществе, где особенное значение приобретает формирование гражданской культуры студенческой молодежи, как авангарда общества.

Ключевые слова: гражданское общество, гражданская культура, общество переходного периода.

Суперечливі реалії українського соціуму, зумовлені ерозією культурного простору, стимулюють у людей потребу в пошуку стійкого горизонту змістовного існування. Особливо гостро сьогодні стоїть питання про соціальні умови досягнення нової якості культурної інтеграції, бо криза традиційних цінностей підриває умови для конструктивної соціальної взаємодії індивідів та ставлення стійкої ціннісної ієрархії у їх створенні. Значна кількість громадян відчуває відчуження від соціальних процесів, соціокультурну непотрібність і свідомо або несвідомо прагне пояснити їх, звертаючись до традиційної шкали ціннісних переваг. З іншого боку, синдром «зайвої», «нігілістичної» людини, першочергово характерний лише для частки української інтелігенції, зараз набув, в умовах формування масового інформаційного суспільства, тотальний характер, що ставить під питання значущість існуючих культурних традицій, вистражданих багатьма поколіннями українців. В якому суспільстві ми живемо? Наскільки воно властиве нашим традиційним ідеалам? Чи є у вітчизняній культурі цінності, які допомогли б забезпечити ефективність соціальних відносин у соціокультурних умовах, що змінюються? Це питання, якими задаються всі ті, кому не байдужа «доля України».

Громадянська культура нерозривно пов'язана з ідеєю громадянського суспільства, яке коротко можна визначити як своєрідний зразок соціального життя, для якого характерно існування у суспільстві певних горизонтальних зв'язків, незалежних від держави, покликаних забезпечувати умови для самореалізації окремих індивідів та колективів. Іншими словами, громадянське суспільство – це структури соціалізації, які набули організаційних та інституціональних форм, орієнтують людей на специфічний тип асоціативності [1]. Сьогодні воно виступає одним з центральних герменевтичних ключів для розуміння комплексності відносин сучасного суспільства та сучасної держави. Це у своєму роді «знак часу» або концептуальний код епохи. Кожна епоха «відкриває» або знаходить декілька великих істин, за допомогою яких пояснює всій світ. І ось одним з таких епохальних істин стало розмежування громадянського суспільства та держави. Це поняття відіграє особливу роль у суспільствах, які знаходяться в стані трансформації. Існують різноманітні підходи до визначення, складу, елементів, функцій громадянського суспільства, в тому числі і в Україні [2]. Не

дивлячись на різноманітні інтерпретації цього поняття, з моменту свого виникнення і до наших днів воно має чітко виражений антиетатистський імпульс та сильне демократичне напруження.

На даному етапі Україна знаходиться в процесі становлення громадянського суспільства та правової держави. Зміни в міжнародному статусі України, суперечлива динаміка соціально-політичного, економічного, культурного розвитку країни, тенденції її розвитку комплексно діють на самосвідомість громадян і особливо розвиток громадянської культури.

В цій ситуації особливе значення набуває формування громадянської культури студентської молоді, а інститут освіти нам бачиться як основний учасник цього процесу. Система освіти зараз складна та взаємодіє з політичними, економічними, культурними та соціальними системами. Вища освіта не може бути пасивною, а повинна суттєво та динамічно впливати на соціальне середовище, формуючи цивілізоване демократичне громадянсько-правове поле. Головною метою професійної освіти, на нашу думку, повинно стати виховання спеціалістів для активної професійної самореалізації в демократичній державі, громадянському суспільстві.

Епоха постмодерну обумовила виникнення нових інституціональних утворень, які регулюють соціальні відносини в суспільстві, та пробудила інтерес до проблем „громадянського суспільства”. Динаміка соціально-культурних змін привела до появи сітьових соціальних структур, збільшенню ролі інформаційних ресурсів та культурних контекстів суспільного життя. В умовах соціальних трансформацій в Україні проблеми формування та розвитку громадянського суспільства набувають особливого значення, визначаючи країни в глобалізуючому світі. Невід’ємним елементом громадянського суспільства є громадянська культура, яка носить системоутворюючий характер та детермінує як конфігурацію громадянського суспільства, так і швидкість соціально-культурних процесів в ньому. Ступінь зрілості громадянської культури позиціонує суспільство не лише по відношенню до державних та інших політичних інститутів, але і в системі взаємовідношень різних суспільств на світовій арені. Носіями громадянської культури виступають різні соціальні верстви, соціально-демографічні групи, причому особливості первинної та вторинної соціалізації тих або інших соціальних груп, в особливості соціально-вікових – молоді, середнього і старшого покоління – відрізняються.

Актуальність нашого дослідження обумовлюється особливою роллю та значенням формування громадянської культури спеціаліста, яка повинна сприяти становленню демократичного громадянського суспільства. Проблемою наукового осмислення повинен стати вплив змісту вищої професійної освіти на формування якостей особистості студента як громадянина і, в першу чергу, на формування його громадянської культури з урахуванням змін, які відбуваються в характері та змісті професійної діяльності, формах, методах навчання та виховання студентської молоді.

Проблема формування громадянської культури студентів, на наш погляд, не може бути розглянута лише тільки з позиції педагогіки професійної освіти. Ця проблема розглядається в різних аспектах – філософському, політологічному, соціологічному, культурологічному, педагогічному.

Разом з тим треба констатувати, що більша частина дослідників, при всій їх теоретичній та практичній значущості для розуміння процесу формування громадянської культури, пов'язані, в першу чергу, з проблематикою професійної освіти та можуть слугувати орієнтиром для вирішення проблеми формування громадянської культури студентів.

Розбудова демократичної держави, становлення громадянського суспільства в Україні потребують адекватних змін навчальної і виховної роботи вищих навчальних закладів. Культурі громадянського виховання у цьому контексті належить провідна роль. Зокрема вища професійна школа має сформувати у юнаків і дівчат готовність стверджувати свою громадську позицію, виявляючи при цьому критичне мислення й толерантне ставлення до позиції співгромадян.

Слід сказати, що громадянська культура сучасних студентів України включає розуміння юнаками та дівчатами сутності своїх прав і обов'язків щодо державних інституцій, владних структур, інституцій громадянства та свого загального способу навчання і життєдіяльності у цій системі. Це, у свою чергу, передбачає розвиток знань основ культури, емотивно-мотиваційної сфери та сфери відчуттів, критичного мислення та уміння адекватно ставити близькі та віддалені життєві перспективи з метою подальшого самоствердження як громадян України.

Природно, що розуміння поняття «громадянська культура» українських студентів потребує філософських засад у гностичному полі таких понять як «свобода», «необхідність» і «відповідальність». Вперше поняття «відповідальність» окреслив у своїй роботі «Емоції і воля» (1859) англійський філософ А.Бен. Він розглядав її у розумінні звинувачення, осудження, покарання. Пізніше англійський філософ Дж. Міль розглядав згадане поняття у розумінні «підзвітності» і його соціальної та практичної ролі, що надавало йому можливість трактувати відповідальність як вираження свободи і необхідності [3].

У XIX ст. даний аспект відповідальності розглядав і Гегель, котрий, аналізуючи діалектику суб'єктивного та об'єктивного, зробив висновок, що, «оскільки суб'єктивна воля людини підпорядковується законам, то протилежність свободи і необхідності зникає» [3] і «виконання обов'язку робить людину вільною» [4]. Саме поєднання свободи і відповідальності дозволяє людині глибше усвідомити сутність громадянської культури.

Зазначимо, що для виявлення сутності громадянської культури виникає необхідність реалізації культурологічного підходу, який є загально методологічним орієнтиром в окресленні сучасних гуманітарних наукових знань. У свою чергу такий підхід має забезпечувати дослідження молодіжних виховних проблем у контексті загально філософського розуміння культури.

Забезпечення цілісного підходу у формуванні громадянської культури молоді створить фундамент для розвитку в них благородних громадянських рис: відданості українській нації, відповідальності перед державою і суспільством, мужності у подоланні соціальних труднощів, активності в досягненні громадянських ідеалів тощо.

На жаль, у значній частині молоді ці високі громадянські якості в наш час змінилися на соціальний песимізм, зневіру в завтрашньому дні, політичний нігілізм. Вони особливо проявляються в молодіжному середовищі, де часто панують хаос і

безпорадність, проявляються асоціальні та криміногенні явища. У зв'язку з цим формування і розвиток громадянської культури студентської молоді є одним із найважливіших завдань інституту освіти.

Громадянська культура – важливий якісний індикатор цивілізованості політичної комунікації та практик досягнення політичної мети. Символічний зміст концепту громадянського суспільства та супутні йому когнітивні моделі – своєрідні «семантичні константи» політичної культури сучасної демократії. Актуалізація сучасного дослідницького інтересу до феномену громадянської культури зумовлена падінням інструментальної ефективності політичних інститутів, які традиційно відповідають за реалізацію функцій досягнення політичної мети, та проблеми соціального конструювання нових політичних інститутів в посткомуністичному суспільстві.

Проблема становлення громадянської культури є однією з найважливіших як у теоретичному, так і в практичному відношенні. Політичне життя яскраво засвідчило, що категорія «громадянська культура» - фундаментальна проблема, без якої не можуть бути розв'язані інші центральні політологічні, культурологічні та педагогічні проблеми. Адже формування громадянського суспільства, яке розглядається як основа демократії та як вияв свободи, можливе лише за умови як функціонування громадянських інституцій, так і панування цінностей громадянської культури.

В найширшому розуміння громадянську культуру можна тлумачити як спосіб взаємодії людей в суспільстві. З розвитком громадянської культури суспільство стає громадянським, а особа стає громадянином не лише в юридичному розумінні – як людина, яка має формальні ознаки приналежності до держави, як суб'єкт політико-правових відносин, а й в культурному – людина усвідомлює цю приналежність, визнає власну причетність до суспільства, до національної культури, громадянського, політичного, економічного життя, здатна впливати на стан справ у суспільстві тощо.

Громадянська культура розкривається у трьох взаємопов'язаних аспектах:

- по-перше, вона, з одного боку, є визначальною силою, а з іншого – результатом формування громадянського суспільства;
- по-друге, саме громадянська культура визначає суть, якість взаємодії між громадянами, їх асоціаціями та інтегрує індивіда в громадянське суспільство;
- по-третє, громадянська культура формує норми, ідеали, цінності, взірці поведінки, які мотивують дії соціальних акторів.

Це «проекція» культури на сферу громадянських відносин. Ядром громадянської культури є система цінностей і норм. Складовими громадянської культури суспільства є мережа горизонтальних зв'язків між рівними індивідами, їх асоціаціями, норми взаємовідносин та довіра, навички колективних дій та почуття причетності до суспільних справ, обов'язку й відповідальності перед іншими людьми. Вона забезпечує участь, формує громадянську позицію. Без громадянської культури не може бути громадянського суспільства, і чим сильніші традиції громадянського життя, чим більше вкорінені громадянські цінності, тим міцніше і стабільніше громадянське суспільство. Важливим чинником, що визначає перспективи

становлення повноцінного громадянського суспільства з відповідною культурою, виступають історичні традиції, зокрема, практика громадянського життя у суспільстві.

Формування громадянської культури є не самоціль. А лише засіб для створення особистості особливого типу, якій, з одного боку, притаманні високий рівень автономії від соціуму взагалі і від держави зокрема, а з іншого, - здатність конструктивно спілкуватися з іншими особистостями заради суспільного миру. Особистість з високим рівнем громадянської культури здатна вирішувати суспільні справи, в неї сформовані такі якості, як, наприклад, розуміння ролі громади і своєї ролі в ній, довіра і толерантність, навички громадянської діяльності. Вони сприяють функціонуванню демократичних інститутів.

Для національного самоутвердження в сучасному світовому співтоваристві Україні необхідне науково-теоретичне осмислення феномену громадянської культури, можливості його безпосереднього емпіричного дослідження в динаміці соціальних змін.

Підводячи підсумок, потрібно зазначити, що саме від змін у сфері культури, які зумовлюють становлення громадянського суспільства, залежить якість здійснення перетворень та їх стійкість. Формування громадянської культури – це суперечливий і тривалий процес, але ключ, який дає змогу запрацювати громадянському суспільству й демократії.

Забезпечення цілісного підходу у формуванні громадянської культури молоді створить фундамент для розвитку в них благородних громадянських рис: відданості українській нації, відповідальності перед державою і суспільством, мужності у подоланні соціальних труднощів, активності в досягненні громадянських ідеалів тощо.

У значній частині молоді ці високі громадянські якості в наш час змінилися на соціальний песимізм, зневіру в завтрашньому дні, політичний нігілізм. Вони особливо проявляються в молодіжному середовищі, де часто панують хаос і безпорадність, проявляються асоціальні та криміногенні явища. У зв'язку з цим формування і розвиток громадянської культури студентської молоді є одним із найважливіших завдань інституту освіти.

Отже існує громадянська культура суспільства та громадянська культура особи. Громадянська культура суспільства – це складова частина загальної культури. Система громадянських цінностей, що створюються й накопичуються людьми (суспільством) у процесі їх життєдіяльності. Громадянська культура особи – це сукупність громадянського світогляду, системи знань і навичок, що забезпечують цілеспрямовану самостійну діяльність з оптимального задоволення громадянських потреб, це зумовлена громадянською культурою суспільства власність, яка характеризується громадянськими чеснотами. Це громадянська свідомість у дії.

Список літератури

1. Арато Э., Коэн Д. Гражданское общество и политическая теория. М.: Весь мир, 2003. С. 9.

-
2. Витюк В.В. Становление идеи гражданского общества и ее историческая эволюция // Социс, 1995, №6.
  3. Миль Дж. Ст. Обзор философии с. Гамильтона. - СПб., 1881. – 528с.
  4. Гегель Г.-В. Ф. – Соч. – 1950. – Т.8. – 470 с.

Микольченко В.С. Формування громадянської культури студентської молоді

В статті розглядається поняття «громадянська культура» та необхідність її формування в українському суспільстві, де особливого значення набуває формування громадянської культури студентської молоді, як авангарду суспільства.

Ключові слова: громадянське суспільство, громадянська культура, суспільство перехідного періоду.

Mikolchenko V. Forming of civil culture of student young people

In the article a concept «Civil culture» and necessity of its forming is examined in Ukrainian society, where the special value is acquired by forming of civil culture of student young people, as an advance-guard of society.

Keywords: civic society, civic culture, society of transitive period.

Поступило в редакцію 26.05.2008